

ԱՌԱՆՑ ԴԱԻԱՆԱՆՔԻ

Ժամանակակից վէպ Հէնրիկ Սենկևիչի

Թարգմ. Տ. ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆԻ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

(Նարոշակութիւն ¹⁾)

6 մարտի. Հռոմ. Casa Osoria.

Երեկանից Հռոմումն եմ: Հայրս այնքան էլ հիւանդ չէ, որ-
քան վախենում էի: Զախ ձեռքը ու մարմնի ձախ կողմը կիսով
չափ թուլացել են, բայց բժիշկները հանգստացնում են ինձ, թէ
սրտին վտանգ չի սպառնում և թէ այդ դրութեամբ կարելի էր
տարիներով ապրել:

7 մարտի.

Այդպէս ուրեմն Անելկան մնաց անորոշ, սպասող ու վրդովւած
դրութեան մէջ: Բայց ուրիշ տեսակ վարւել չէի կարող: Մնեատինս-
կինների Պլոշով դալու հետեւեալ օրը, այն օրը, երբ վճռել էի առա-
ջարկութիւն անել Անելկային ու նրա մօրը, Հռոմից նամակ ստա-
ցայ, որով հայրս յայտնում էր, թէ ինքը հիւանդացել է: «Եւա-

¹⁾ Տես «Մուրճ» №№ 1, 2, 3:

պիւշ, սիրելի որդեակ, գրում էր հայրս, ուզում եմ մէկ էլ գրկել քեզ մահիցս առաջ. զգում եմ որ եկել է օրհասս: Ի հարկէ այդպիսի նամակ ստանալուց յետոյ երկաթուղու առաջին գնացքով ճանապարհ ընկայ և մինչև Հռոմ հասնելը մի տեղ հանգիստ չ'առաջ: Ճանապարհ ընկնելուս թուէին ինձ թւում էր թէ հօրս շնչին չեմ հասնիլ: Զուր էր հօրաքոյրս աշխատում հանգստացնել ինձ ասելով, թէ, եթէ վտանգը այդքան մօտալուտ լինէր, հայրս նամակի տեղ հեռագիր կ'ուղարկէր կամ կը պատուիրէր ուղարկել: Ես գիտէի որ հայրս մի քանի տարօրինակ կողմեր ունի, որոնցից մէկն է եղել միշտ նրա հակակրօնութիւնը դէպի հեռագիրը: Ասեմք հօրաքոյրս էլ միայն ձեռացնում էր թէ հանգիստ է, իսկ իրօք նրան էլ նամակը շատ էր վախեցրել:

Այդ աճապարանքի մէջ, այդպէս սարսափահար եղած ու հօրս մեռնելու ահ ու դողը սրտումս, ես չէի կարող և չէի ուզում հարսնախօսութիւն անել: Իմ կողմից բնութեան հակառակ ու ցինիկական բան կը լինէր սիրոյ խօսքեր շշնջել, չ'իմանալով թէ արդեօք հէնց այդ թուէին հայրս հոգին չի տալիս: Այդ հասկանում էին բոլորը, ևս առաւել Անեկան: Ճանապարհ ընկնելիս ես նրան ասացի՝ «Հոռից կը գրեմ քեզ». նա պատասխանեց՝ «Նախ և առաջ տայ Աստուած քեզ հոգու անդորրութիւնը: Նա ինձ վրայ կատարելապէս վստահ է: Արդարացի թէ անարդար՝ ես կանանց վերաբերմամբ թեթեւամիտ մարդու համբաւ ունեմ և անկարելի է որ այդ հասած չը լինի Անեկացի ականջին. բայց գուցէ հէնց այդ է պատճառը, որ այդ սիրելի էակը ինձ աւելի ևս վստահութիւն է ցոյց տալիս: Գուշակում ու հասկանում եմ թէ նա ինչ է մտածում ու զգում: Համարեա լսում եմ, թէ ինչպէս նրա մաքուր հոգին ասում է ինձ՝ «Անարդար են վերաբերւում քեզ. դու թեթեւամիտ չես, իսկ նրանք, որոնք մեղադրում են քեզ, թէ այդպէս ես, նրա համար են այդ անում, որ չեն կարողացել քեզ սիրել այնպիսի խոր ու մաքուր սիրով, որով ես եմ քեզ սիրում: Եւ Անեկացի կարծիքը իրաւացի է: Գուցէ և մի քիչ թեթեւ բնավորութիւն ունիմ, բայց որ այդ թեթեւութեան զարգանալու վրայ ազդել է ինձ հանդիպած զգացմունքների թեթեւութիւնը, դատարկութիւնը ու չորութիւնը—այդ անկասկածելի է: Այդ կարող էր բոլորովին խեղաթիւրել ու ցամաքաց-

նեղ իմ սիրտը և եթէ այդպէս եղած լինէր, Ասեղկան պէտք է ուրիշների յանցանքը քաւէր: Սակայն կարծում եմ, որ դեռ փրկութիւն կայ և որ օրհնած բժիշկը ուշ չի եկել ինձ բժշկելու: Ասենք՝ ով գիտի, արդեօք պատահում է երբեք, որ ուշ լինի, և կանացի մաքուր ու ազնիւ սիրտը չունի արդեօք միշտ մեռելներին յարութիւն տալու շնորհք:

Գուցէ և միւս կողմից տղամարդու սիրտը աւելի ընդունակ է վերակենդանանալու: Մի աւանդութիւն կայ Երեքոնի վարդի թուփի մասին, որ, եթէ բոլորովին չորացած էլ լինի, հէնց որ մի կաթիլ անձրև տեսնի, իսկոյն կեանք կը ստանայ ու նոր բողբոջներ կը տալ: Ես նկատել եմ, որ տղամարդու բնութեան մէջ շատ աւելի առաձգականութիւն կայ քան կանացիի մէջ: Տղամարդը երբեմն այնպիսի զարշելի անսուսկութեան մէջ է թաթախուում, որ այդ թոյնի կէսը բաւական կը լինէր ընդ միշտ մահացու բորով համակելու կինարմատին, մինչդեռ Աղամայ որդին ոչ միայն կարողանում է թոթափել իւր վրայից ախտը և հեշտութեամբ նորից ձեռք է բերում ոչ միայն կորցրած բարոյական առողջութիւնն ու թարմութիւնը, այլ և նոյն իսկ սրտի կուսութիւնը: Նոյնն է և զգացմունքների նկատմամբ: Ես այն աստիճան չորացած սրտով կանայք եմ տեսել, որոնք բոլորովին կորցրել են որ և իցէ մարդու կամ որ և է բան սիրելու և մինչև անգամ յարգելու ընդունակութիւնը: Այդպիսի տղամարդիկ ես չեմ տեսել: Սէշը միանգամայն վերադարձնում է մեզ մեր կուսութիւնը:

Այսպիսի խօսքեր կարող են զարմանալի թւալ սկեպտիկի գրչի տակ, բայց նախ՝ ես իմ կասկածներիս աւելի հաւատով չեմ վերաբերում քան այն բոլոր կանոններին, աքսիոմներին ու հայեացքներին, որոնք ընդհանրապէս մարդկանց համար ծառայում են իբրև կենսական յենարաններ: Ես ամեն բոպէ պատրաստ եմ համաձայնել, որ իմ կասկածներս էլ կարող են նոյնքան հեռու լինել ճշմարտութիւնից որքան այդ աքսիոմները: Երկրորդ՝ այժմեան գրածս գրում եմ Ասեղկայի սիրոյ ազդեցութեան տակ, որ ինքը գուցէ չը գիտի թէ ի՞նչ խելօք՝ ճանապարհ է ընտրել այդպէս անսահման վստահութեամբ վերաբերելով ինձ, և ինչպէս դրանով գրաւում է սիրտս ու դերի դարձնում իրան: Վերջապէս սիրոյ մասին եմ խօսում: Ի՞նչ մի ուրիշ կենսական գործոնի մասին, միշտ այն եմ ասում

ու գրում, ինչ որ այսօր ինձ թւում է: Ինչ կարծիք կ'ունենամ վաղը՝ չը գիտեմ: Ախ, եթէ իմանայի թէ իմ որ և է հայեացքը, որ և է համոզմունքը, որ և է սկզբունքը կը դիմանայ սկեսպտիկականութեան հեղուցւայ ու միւս օրւայ շնչին, երկու ձեռքով կը բռնէի նրանից, նրան ինձ համար կրօն կը դարձնէի և կը նաւէի Մեհատին-սկու պէս լիառաքաստ ու լուսազնաց, փոխանակ թափառելու խաւարի ու դատարկ տարածութեան մէջ:

Սակայն չեմ ուզում նորից վերադառնալ իմ ներքին տրագեդիային: Գալով սիրոյ զգացմունքին առհասարակ, ես՝ իբրև սկեսպտիկ կեանքի ու նրա բոլոր երևոյթների վերաբերմամբ, սիրոյ մասին էլ կարող էի արտասանել Սոլովոնի ունայնութիւն ունայնութեանցը, բայց կատարելապէս կոյր կը լինէի, եթէ չը նկատէի, որ նա կենսական բոլոր գործոններից ամենազօրեղն է և այն աստիճան ամենակարող է, որ ամեն անգամ երբ նրա մասին մտածում եմ, ամեն անգամ երբ հայեացքով ընդգրկում եմ ընդհանուր կեանքի յաւիտենական ծովը՝ մնում եմ միանգամայն ապշած ու զմայլած այդ ամենակարողութեան վրայ: Այդ հօ նոյնքան յայտնի ու ծանօթ բաներ են որքան արևի ծագելը, որքան ովկէանի մակընթացութիւններն ու տեղատուութիւնները, բայց էլի միշտ շարժում են մարդու զարմանքը: Էմպեդոկլից յետոյ, որ զտաւ թէ Էրոսն (սէր) է աշխարհն հանել քաօսից, մէտաֆիզիկական ոչ մի քայլ առաջ չի գնացել: Միմիայն մահն է սիրոյ պէս անպայման, բայց այդ երկու ոյժերի յաւիտենական մաքառման ժամանակ սէրը բռնում է մահւան կոկորդից և չգրում է նրա կրծքին, թակում է նրան օր ու գիշեր, թակում է նրան ամեն զարունք, քայլ առ քայլ հետևում է նրան և նրա փորած մի փոսի մէջ նոր կեանքի սերմ է գցում: Մարդիկ զբաղւած ամենօրեայ գործերով մոռանում են կամ չեն ուզում յիշել, որ ծառայում են միմիայն սիրոյ զգացմունքին: Մարդու տարօրինակ կը թւի այն միտքը, թէ զինւորականը, պետական կանցլերը, հողագործը, վաճառականը, բանկիրը իրանց բոլոր ջանքերով, որոնք ըստ երևոյթին ամենեւին կապ չ'ունեն սիրոյ հետ, միմիայն այդ սկզբունքին են ծառայում, ի կատար ածում միմիայն այն բնական օրէնքը, որի զօրութեամբ տղամարդու կռները պարզւում են դէպի կինարմատը: Ինչ անմիտ պարադօքս

Հ'երևէր մի որ և է Բիսմարկի, եթէ մէկը նրան ասէր, թէ նրա ջանքերի վերջնական ու միակ նպատակն այն է, որ Հերմանի շրթթունքները հանդիստ առնեն Դորոթէայի շրթթունքների վրայ, Ինձ էլ այս բոպէիս թւում է, թէ վերևը գրածս պարագրքս է, և սակայն... սակայն Բիսմարկը ջանում է զօրացնել գերմանական կեանքը, իսկ այդ կեանքը կարող է զօրանալ միմիայն Հերմանի ու Դորոթէայի միջոցով: Բիսմարկի արածն էլ ի՞նչ է լինելու եթէ ոչ քաղաքագիտութեան կամ սելիների միջոցով այնպիսի պայմաններ ստեղծել, որոնց մէջ Հերմանն ու Դորոթէան կարողանան հանդիստ իրար սիրել, երջանիկ կերպով կենակցել և նոր սերունդներ սնուցանել:

Դեռ համալսարանում եղած ժամանակս մի արաբական բանաստեղծութիւն եմ կարդացել, որի մէջ սիրոյ ոյժը համեմատուում էր դժոխքի ոյժի հետ: Բանաստեղծի անունը մոռացել եմ, բայց նրա յայտնած միտքը մնացել է չիշողութեանս մէջ: Եւ իրաւ՝ մարդու գլուխս պտոյտ է գալիս երբ որ մտածում է այդ զօրութեան մասին: Վերջ ի վերջոյ կեանքի բոլոր երևոյթները միմիայն տարբեր ձև են միևնույն սկզբունքի: Այդ էլէական փիլիսոփաների «en kai pan»-ն (ամի և ամեն ինչ): Իսկապէս նա մի է, միայն նա է իշխում, միայն նա գոյութիւն ունի, միայն նա է միաւորում, պահպանում, ստեղծում:

10 մարտի.

Այսօր մի երեք-չորս նամակ գրեցի Անեկային ու չ'ուղարկած ձեռքի: Ճաշից յետոյ զնացի հօրս առանձնասենեակը որ հետը խօսեմ հօրաքրոջս դիտաւորութիւնների մասին: Նա խոշորացնող ապակիով զննում էր դեռ ևս հողով լիքը էպիլիփսիօններ, որ նրան ուղարկել էին Պելոպոնէսից: Ի դէպ ասած՝ նա սքանչելի էր երևում թանգարանի այդ սենեակում, որ լուսաւորւած էր մէջ ու մէջ սպիտակ ու գունաւոր ապակիներով և լիքն էր հտրուսական անօթներով, արձանների բեկորներով ու ամեն տեսակ յունական ու հռոմէական հնութիւններով: Այդ շրջապատի մէջ նրա դէմքը ինձ բոլորովին նման էր թւում լաստաւածային Պլատոնի կամ մի ուրիշ յոյն իմաստունի դէմքի: Ես որ ներս մտայ, նա ընդհատեց զրադմունքը, հետաքրքրութեամբ լսեց ասածս ու յետոյ հարցրեց.

—Տատանւում ես:

—Ձեմ տատանւում, բայց կշռադատում եմ և ուզում եմ իմանալ թէ՛ ինչու եմ ուզում:

—Որ այդպէս է՝ լսիր. ես այնպիսի մարդ էի, որ քեզնից պակաս չէի սիրում զնոնք ու պարզել ինձ համար թէ ինձ և թէ կեանքի բոլոր երևոյթները, Բայց հէնց որ ծանօթացայ մօրդ հետ, միանգամից կորցրեցի այդ ընդունակութիւնս: Ես միայն մի բան գիտէի, այն է՝ որ ուզում եմ որ նա իմն լինի, և էլ ուրիշ ոչ մի բան չէի ուզում իմանալ:

—Ուրեմն:

—Ուրեմն, եթէ քո սիրտն էլ նոյնքան սաստիկ է ուզում, պատկեր: Ի՛նչ եմ ասում. չէ, եթէ քո սիրտն էլ նոյնքան սաստիկ է ուզում, ինքդ կը պատկեւ առանց ուրիշների խորհուրդի ու օգնութեան և այնպէս երջանիկ կը լինես, ինչպէս ես էի քանի որ դեռ մայրդ չէր մեռել:

Մի բոպէ մենք լուռ մնացինք: Եթէ որ ես ուզէի հօրս խօսքերը յարմարեցնել իմ բնութեանը, սիրտս չէր ուշախանալ: Անկասկած սիրում եմ Անեկային, սակայն դեռ չեմ հասել այնտեղ, որ իմ մէջ այլ ևս տեղ չ'ունենայ ոչ մի խորհրդածութիւն (ընդհատ): Բայց այդ վատ նշան չէ, այլ միայն այն բանի հետեանքն է, որ այն սերունդը, որին ես պատկանում եմ, գիտակցականութեան կողմից մի աստիճան բարձրացել է: Միշտ իմ մէջ երկու մարդ կայ՝ մէկը դերասան, միւսը՝ հանդիսատես: Շատ անգամ հանդիսատեսը գոհ չի լինում դերասանից, բայց այժմ ինձանում հաշտութիւն է տիրում նրանց մէջ:

Հայրս առաջինը ընդհատեց լուսթիւնը:

—Ասա ինձ, ինչ տեսակ կերպարանք ունի նա:

Նկարագրութիւնը՝ պատկերացնելու ամենաթոյլ միջոցն է, ուստի գնացի բերեցի Անեկայի մեծ ու հիանալի քաշած լուսանկարը, որ հայրս սկսեց վերին աստիճանի հետաքրքրութեամբ զննել:

Ես էլ ոչ պակաս հետաքրքրութեամբ դիտում էի նրան, որովհետեւ յանկարծ նրա մէջ զարթնեց արեւստաղէտը և միևնոյն ժամանակ կանանց վաղուցայնութիւնը գիտալիս ու սիրողը, — նախկին «Léon l'invincible»-ը: Լուսանկարը դէմ տալով կիսամեռ ձախ

ձեռքին աջովը նա բռնեց ապակին և մէկ մօտեցնելով, մէկ հեռացնելով պատկերից սկսեց խօսել.

— Եթէ մի քանի մանրամասնութիւնները չը լինէին *à la* Սրի-Շէֆֆէր դէմք կը լինէր... Հիանալի կը լինի արտասուքը աչքերին... Կան մարդիկ, որոնք կանանց մէջ չեն սիրում հրեշտակային արտայայտութիւն, բայց իմ կարծիքով հրեշտակին կին լինել սովորցնելուց մեծ յաղթութիւն չը կայ... Շատ սիրուն է ու շատ ինքնօրինակ (օրիգինալ): „Enfin, tout ce qu'il y a de plus beau au monde—cest la femme!“ (Աշխարհիս ամենագեղեցիկ բանը կինն է):

Այդտեղ նա նորից սկսեց տանել-բերել ապակին և վերջը աւելցրեց.

— Երեսահարքովը դատելիս, այն էլ լուսանկարովը, մարդ միշտ կարող է սխալւել, բայց ես մի քիչ հօգուտ եմ այդ բանում: Իմ կարծիքով՝ դա շատ ազնիւ տէր պէտք է լինի: Ինձ այդպէս է թւում... Այդ տիպին պատկանողները սիրահարած են լինում իրանց փետուրների մաքրութեան վրայ... Տայ Աստուած քեզ երջանկութիւն, որդեակս, քո Անեղկան ինձ շատ է դուր գալիս... Ես միշտ վախենում էի, որ օտարազգի աղջկայ վրայ պսակւես, լաւ է Անեղկան լինի...

Ես մօտեցայ նրան, նա աջ ձեռքը զցեց վզովս ու ասաց.

— Ախ, մահիցս առաջ հարսիս էլ այսպէս մէկ զրկէի, էլ ուրիշ չէի ուզիլ:

Ես սկսեցի նրան հաւատացնել, որ այդ անպատճառ կը լինի: Յետոյ մենք խօսեցինք հօրաքրոջս, Անեղկային ու նրա մօրը Հռոմ հրաւիրելու դիտաւորութեանս մասին: Ես նամակով առաջարկութիւն անելուց յետոյ կարող էի պահանջել որ նրանք զային Հռոմ և նրանք, հօրս դրութիւնը ինկատի ունենալով, ի հարկէ կը համաձայնէին դալ: Այդպիսով հարսանիքը Հռոմում կ'անէինք և շատ շուտով:

Հօրս այդ ծրագիրս սաստիկ դուր եկաւ, որովհետեւ, ծեր ու հիւանդ մարդիկ սիրում են որ իրանց շուրջը կեանք ու շարժումն լինի: Գիտէի նոյնպէս, որ Անեղկան սաստիկ կ'ուրախանայ գործի այդպիսի ընթացք ստանալուց, այնպէս որ իմ մէջ էլ այդ ծրագիրը իրագործելու ցանկութիւնը հետզհետէ սաստկանում էր: Մի

շաբաթուայ մէջ կարելի էր ամեն բան վերջացնել: Ես զգում էի, որ այդպիսի եռանդ ու վճռականութիւնը հակառակ կը լինեն իմ բնութեանը, բայց այն միտքը, որ ես սիրտ կ'անեմ այդպէս եռանդուն ու վճռաբար գործել, հաճոյք էր պատճառում ինձ: Բացի այդ՝ ես իբրեւ վառ երեակացութեան տէր մարդ արդէն տեսնում էի թէ ինչպէս ես ման եմ ածում Անելկային Հռոմում ու ցոյց տալիս նրան քաղաքը: Միայն Հռոմի մշտական բնակիչները կը հասկանան թէ ինչ տեսակ զարճութիւն է մարդու համար ցոյց տալ ուրիշներին և մանաւանդ սիրած կնկան այստեղի հնութիւնները:

Մեր խօսակցութիւնը ընդհատեցին պարոն ու տիկին Դևիսները՝ գալով հօրս տեսութեան: Նրանք ամեն օր այցելում են հօրս: Մարդը ծագումով անգլիական հրէայ է, իսկ կինը իտալական ազնական տոհմից է և հարստութեան համար է պսակել մարդու հետ: Ինքը Դևիսը մի ճերբ մարդ է, քթիցը որ բռնես՝ հոգին կը տալ: Նա իւր ի բնէ թոյլ ոյժերի ներածից կրկնապատիկ աւելի վայելք է քաշել կեանքից: Այժմ նա հիւանդ է, ուղեղը կակղելու մօտ է, աշխարհումս ամեն բանի անտարբեր է վերաբերում, մի խօսքով այնպիսի անհատներից է, որոնց կարելի է պատահել ջրաբուժական հիմնարկութիւններում: Տիկինը կերպարանքով Իւնոնային ¹⁾ է յիշեցնում: Նրա յօնքերը ճակատի վրայ իրար են խառնում և մարմնի ձևերը յունական արձանի մարմնագծերի են նման: Ես չեմ սիրում նրան, որովհետեւ Պիզայի աշտարակի նման է, միշտ թեքւում է, բայց երբէք վայր չի ընկնում: Մի տարի սրանից առաջ մօտ-մօտ էի անում նրան, նա էլ սաստիկ կոկետութիւն էր անում ինձ հետ, որ սակայն երկուսիս համար էլ անհետեանք մնաց: Հայրս նրան սաստիկ հաւանում է: Ես մինչև անգամ կասկած էի տանում, թէ հայրս սիրահարւած է նրա վրայ: Յամենայն դէպս նա զմայլեցնում է հօրս իբրեւ արտիստի ու մտածողի, որովհետեւ իսկապէս գեղեցիկ է ու սովորականից դուրս խելացի: Նրանց մէջ տեղի են ունենում անվերջանալի վէճեր, որ հայրս «*Causeries romaines*» (հռոմայական զրոյցներ) է անւանում: Այդ վէճերը հօրս միշտ հա-

¹⁾ Հին հռոմայեցիների գլխաւոր աւտածուհին, Իւպիտէրի կինը: Ծանօթ. Թարգմ.

ճութիւն են պատճառում գուցէ և այն պատճառով, որ զեղեցիկ կնոջ հետ կենսական հարցերի մասին այդպէս դատողութիւն տալը նրան թւում է վերածնութեան ժամանակին արժանի, իսկ իտալական ու բանաստեղծական բան։ Շատ քիչ է պատահում, որ ես մասնակցեմ նրանց զրոյցներին, որովհետեւ չեմ հաւատում տիկին Ղեկիսի անկեղծութեանը։ Ինձ թւում է, թէ նրա յիշատի արտասովոր իմացականութիւնը ուղեղի զօրութիւն է և ոչ հոգու, և թէ իսկապէս նրա հոգը չէ ոչ մի բան բացի սեփական զեղեցկութիւնից ու անձնական յարմարութիւններից։ Այստեղ ես շատ կանանց եմ պատահել, որոնք ձեռքնում են թէ լի են բարձր ձգտումներով և որոնք իսկապէս կրօնի, փիլիսոփայութեան, գեղարւեստի ու գրականութեան վրայ նայում են իբրեւ զգեստի պարագաների վրայ։ Նրանք երբեմն-երբեմն զարդարւում են այդ բաներով, որովհետեւ կարծում են թէ այդ իրանց սաղ է զալիս։ Ես ենթադրում եմ, որ տիկին Ղեկիսը իսկ և իսկ այդպէս զարդարւում է երբեմն կենսական հարցերով, երբեմն հինաւուրց Յունաստանով ու Հռոմով, երբեմն վերածնութեան դարով, տաճարներով, Բորգեզէների կամ Կոլոնների պատկերադարաններով և ուրիշ այդպիսի բաներով։ Ես հասկանում եմ, որ հօգր հոգիները կարող են դառնալ աշխարհիս կենտրոն, բայց այնպիսի կանանց մէջ, որոնք զբաղւած են ինչին բաներով, այդ՝ ծիծաղելի ու դատարկ եսականութիւն է։

Ես ինձ հարց առաջարկեցի, ինչիցն է յառաջանում արդեօք տիկին Ղեկիսի բարեկամութիւնը, աւելին կ'ասեմ՝ գորովը դէպի հայրս, և ինձ թւում է թէ հարցիս պատասխանը գտաջ։ Հայրս իւր՝ XVII-րդ դարը յիշեցնող մանէրներով նրա համար մի տեսակ «objet d'art» (գեղարւեստի առարկայ) է և որ աւելին է՝ հիանալի ու բանական հայելի է, որի մէջ նայելով տիկին Ղեկիսը կարող է սրտի ուղածի չափ զմայլել իւր խելքով ու զեղեցկութեամբ։ Միւս կողմից նա շնորհակալ է հօրիցս նրա համար, որ նա իրա վրայ առանց կրիտիկայի է նայում և սաստիկ սիրում է իրան։ Գուցէ այդ հոգի վրայ նրա սրտումն էլ մի քիչ սէր է յառաջացել դէպի հայրս կամ զոնէ հայրս դարձել է նրա պահանջներից մէկը։ Բացի այդ, տիկին Ղեկիսը կոկետ կնոջ հռչակ ունի, իսկ ամեն օր հօրս այցելելով նա հէնց դրանով պատասխանում է բոլորին՝ «Ձեր

կարծիքը սխալ է, այ տեսէք այդ ծերունին եօթանասուն տարեկան է, ոչ դե չի կարող կասկած տանել թէ ես ուզում եմ գրաւել նրա սիրտը և սակայն ես նրան աւելի համակրութեամբ եմ վերաբերում քան ում և իցէ՛ս։ Վերջապէս թէև նա իտալական հին տոհմի զարմ է, բայց պարոն Ղևիսը սոսկ պարոն Ղևիս է, այնպէս որ հօրս բարեկամութիւնը ամբաստում է նրանց դիրքը մեծ աշխարհում։

Մի ժամանակ ես ինքս ինձ հարցնում էի, թէ արդեօք նրա ամենօրեայ այցելութիւնների պատճառը զոնէ մասամբ ես չեմ— և ով գիտի, զուցէ և այդպէս է։ Յամենայն դէպս նրան գրաւողը իմ արժանաւորութիւնները չեն, ևս պակաս նրա համակրութիւնը դէպի ինձ։ Բայց նա զգում է, որ ես նրա վրայ սկեսպոնկաբար եմ նայում և այդ նրան տանջում է։ Գուցէ ինձ ատում էլ է, բայց ուրախ կը լինի եթէ որ նրա առաջին ծունկ չօքեմ։ Ասենք ես այդ կ'անէի, որովհետև նա մարդկային սեռի հրաշալի օրինակ (էկզէմպլար) է, կ'անէի թէկուզ նրա իրար խառնւած յոնքերի ու իւնոնային արժանի ուսերի համար, բայց այնպիսի գնով, որին նա չի ուզում համաձայնել։

Ղևիսների զաւուն պէս հայրս ինչ որ փիլիսոփայական խօսակցութիւն սկսեց, որ հարցից—հարց անցնելով վերջացաւ մարդկային զգացմունքների անայիզով։ Տիկին Ղևիսը մի քանի շափից դուրս սուր դիտողութիւններ արեց։ Թանգարանի սենեակից անցանք ներքին պատշգամբը, որ պարսէզի կողմն է։ Մարտի տասն է դեռ, բայց այստեղ արդէն կատարեալ գարուն է։ Այս տարի ամեն բան վաղաժամանակ է լինում։ Յերեկը շոք է անում։ մազնոլիաները այնպէս են ծաղկազարդել, կարծես ձիւնով ծածկւած լինեն։ Ղիշերը այնպէս տաք է լինում, կարծես յուլիս ամիսը լինի։ Աս էլ է երկիր, մեր Պլոշոյն է՛լ։ Լիակուրճք օդ եմ ծծում։ Տիկին Ղևիսը այդ պատշգամբում, լրացած լուսնի լոյսով այնպէս գեղեցիկ էր ինչպէս մի յունական երազ։ Տեսնում էի, որ նա այդ աննկարագրելի հոգեմեկան զիշերի տպաւորութեան տակ է։ Չայնը սովորականից աւելի քաղցրացել ու մեղմացել էր։ Կարելի է սակայն, որ նա, ինչպէս միշտ, այդ ժամանակն էլ միմիայն իւր մասին էր մտածում և գիշերւան գեղեցկութիւնը անմիջապէս իւր անձից անկախ չէր զգում։

գուցէ նա զարդարուամ էր լուանի լոյսով, գիշերւան խաղաղութեամբ ու մաքնովիւնների բուրմունքով, ինչպէս զարդարուամ է գլխարկով, շալով և այլն: Բայց այդ զգեստը չափից դուրս սազում էր նրան: Եթէ որ սիրտս գրաւեամ չը լինէր Անեղկայով, այդ պատկերը սաստիկ տպաւորութիւն կը գործէր ինձ վրայ: Այն էլ պէտք է աւելացնել, որ նա այնպիսի բաներ էր ասում, որոնք ամեն տղամարդու մոքովը չեն անցնիլ:

Ամեն անգամ երբ տեղի են ունենում այդ «Causerie romaines»-ները ինձ միշտ թւում է, թէ հայրս, ես, այդ տիկին Դեխը, մի խօսքով մենք ամենքս, հասարակական որոշ շրջանի պատկանող մարդիկս, իսկապէս իրական կեանքով չենք ապրում: Մեր տակին ինչ որ կատարում է, ինչ որ յառաջանում է, կռիւ է մղում գոյութեան համար, կոտոր հացի համար. կայ իրական կեանք լի մըջիւնային աշխատանքով, անասնական պահանջներով, ակորժակներով, կրքերով, ամենօրեայ ջանքերով, — շատ շոշափելի, աղմկալից կեանք, որ ծովի պէս մռնչում է ու ալեկոծւում, իսկ մենք միշտ նստած մեզ համար այս կամ այն պատշաճութեամբ, խօսում ենք գեղարւեստի ու գրականութեան մասին, սիրոյ ու կանանց մասին, օտար այդ կեանքին, հեռու այդ կեանքից, ջնջելով շաբաթւայ եօթ օրից վեց լի օրերը: Մենք առանց իմանալու միմիայն տօն օրւայ պէտքական տենչանքներ, ջղեր ու հոգի ունենք: Ընկղմած քաղցր դիլետտանտութեան մէջ ինչպէս գոյ լողարանի մէջ մենք ապրում ենք կիսաքուն՝ կէսարթուն: Բիւ-բիւ վատնելով մեր ժառանգական կայքերը և մկաննային ու ջղային ոյժերի ժառանգաբար ստացած պաշարը մենք հետզհետէ կորցնում ենք մեր ռոտների տակի հողը: Մենք քամու թուցրած աղուամաղի նման մի բան ենք: Հէնց որ մի տեղ դադար ենք առնում, իրական կեանքը փչում տեղահան է անում մեզ և մենք տեղի ենք տալիս, որովհետեւ դիմադրելու ոյժ չենք զգում մէջներս:

Երբ որ այդ բանի մասին մտածում եմ, ապշած քնում եմ մեր մէջ նկատող հազար ու մի հակասութիւններից: Օրինակ մենք մեզ համարում ենք քաղաքակրթութեան ծաղիկը, վերջին աստիճանը և միևնոյն ժամանակ կորցրել ենք հաւատը դէպի մեզ: Մեզնից միայն ամենայիմարներն են դեռ ևս հաւատում մեր raison

d'être-ին, Կեանքի մէջ մենք բնաղբորէն տօնային կողմեր, վայելքներ ու բախտաւորութիւն ենք փնտռում, բայց բախտաւորութեանն էլ չենք հաւատում ձիշտ է մեր պեսսիմիզմը ¹⁾ մեր հաւանեան սիգարների ծխի պէս թելթել ու նօսր է, սակայն այնու ամենայնիւ սքողում է մեզնից հեռաւոր հորիզոնները, Այդ քօղերի, այդ ծխի մէջ մենք տեղծում ենք առանձին աշխարհ՝ կտրւած ընդհանուր կեանքի ամբողջութիւնից, փակւած ինքն իւր մէջ, մի քիչ ունայն ու քնէած:

Եթէ որ այդ այսպէս անւանւած տոհմական կամ դրամական արիստոկրատիայի վերաբերմամբ լինէր, այնքան էլ շատ կարեւոր երևոյթ չէր լինիլ: Բայց քիչ թէ շատ կտրւած աշխարհին են պատկանում բարձր կուլտուրա ունեցող բոլոր մարդիկ, մասամբ այդ աշխարհին են պատկանում գիտութիւնը, գրականութիւնը և գեղարվեստը: Մի այնպիսի բան է կատարել, որ այդ բոլորը բուն չի դնում կեանքի միջուկի մէջ, այլ առանձնանում է նրանից, կտրւում է նրանից ու կազմում է առանձին շրջաններ, ուստի և համ ինքը թառամում է համ էլ չի ազդում մեր տակին վիտացող միլիօնաւոր մարդկանց զազանութիւնն ամբքելու համար:

Ես իբրև վերանորոգիչ չեմ խօսում այդ հարցի մասին, որովհետև այդ իմ ուժիցս վեր է: Վերջապէս ինձ ինչ որ այդպէս է: Կը լինի այնպէս ինչպէս լինելու է: Սակայն երբեմն-երբեմն մի կիսորոշ զգացմունք է ծագում սրտումս, թէ ամբողջ կուլտուրային ինչ որ սարսափելի վտանգ է սպառնում: Այն ալիքը, որ մեզ սրբելու է երկրիս երեսից, աւելի բան կը տանի հետը, քան այն ալիքը ²⁾, որ ողողեց տարաւ պուդրոտած պարիկների ու ժաթոների աշխարհը: Ձիշտ է, այն ժամանակաւ մարդկանց էլ, երբ որ նրանք կորչում էին, թւում էր, թէ իրանց հետ միասին կորչում է ամբողջ քաղաքակրթութիւնը...

Այնուամենայնիւ որքան քաղցր է երբեմն՝ տաք ու լուսնեակ գիշերով նստել պատշգամբում ու մեղմացած ձայնով խօսել գեղարվեստի, գրականութեան, սիրոյ ու կանանց մասին, և միևնույն ժա-

¹⁾ Թերահաւատ կամ կասկածոտ վերաբերմունքը դէպի ամեն բան, ինչ որ հաւատ է ննթաղրում: Ման. Խմբ.

²⁾ Ֆրանսիական մեծ փղափոխութիւնը 1789 թ., Մ. Թ.

մանակ նայել տիկին Դեխի նման կնոջ՝ արծաթափայլ լոյսով լուսաւորած պրոֆիլի վրայ:

10 մարտի.

Սարերը, ժայռերն ու աշտարակները, քանի մարդս նրանցից հեռանում է, սքողւում են կապուտակ մշուշով: Ես նկատել եմ, որ կայ մի տեսակ հոգեկան մշուշ, որ իսկ այդպէս սքողւում է մեզնից հեռաւոր անձանց: Մահը ոչ այլ ինչ է եթէ ոչ հեռացումն, բայց այնքան անսահման հեռաւորութեամբ, որ ամենասիրելի էակներն անգամ, այդ հեռաւորութեան մէջ ընկղմելով, հեռզհեռէ կորցնում են իրանց իրականութիւնը, կապուտականում են ու դառնում են միմիայն սիրելի սուերներ: Այդ հասկացել է յունական հանճարը, որ Ելիսեան դաշտերը լցրել է՝ սուերներով: Սակայն չեմ ուզում ի չարը գործ դնել այդ Եստուր համեմատութիւնները, մտադիր եմ շուտով գրել Անեկայի մասին: Բոլորովին հաւատացած եմ, որ սէրս դէպի նա չի պակասել և սակայն նա էլ ինձ համար մի տեսակ կապոյտին է տալիս ու այնքան իրական է, որքան Պոլշովումն էր: Ես նրան զգալարանքներովս անմիջապէս չեմ զգում: Համեմատելով այն զգացմունքի հետ, որ ես տածում էի դէպի նա Պոլշովում, նա այժմ ինձ համար դարձել է մի քիչ աւելի սիրելի հոգի և մի քիչ պակաս տենչալի կին: Աւելի լաւ է այդ թէ՛ վատ: Որոշ տեսակէտից՝ լաւ, որովհետեւ տենչալի կին ինձ համար կարող է լինել մինչև անգամ տիկին Դեխը, իսկ միւս կողմից՝ ով գիտի, այդ չէ՞ արդեօք պատճառներից մէկը, որ մինչև այժմ նամակ չեմ գրել Անեկային: Անկասկած տիկին Դեխի այն պրոֆիլը, որ աչքի առաջիցս սկի չի հեռանում, ժամանակաւոր տպաւորութիւն է և մեծ նշանակութիւն չունի: Ընդհակառակը, երբ որ համեմատում եմ այդ երկու կանանց, իմ դէպի Անեկան զգացած համակրութեանս վրայ աւելանում է մի տեսակ խանդաղատանք, և սակայն նրան թողել եմ անորոշ և անախորժ սպասող դրութեան մէջ: Այսօր հայրս նամակ գրեց հօրաքրոջս ասպահովացնելու իւր առողջութեան մասին, ես էլ մի քանի խօսք իմ կողմից աւելցրի և հազիւ հազ կարողացայ բարև չիշել Անեկային ու մօրը: Յաւելւածում ի հարկէ չէի կարող շատ էլ երկար բան գրել, բայց հօ

կարող էի գրել, որ շուտով առանձին ու մեծ նամակ կը գրեմ: Այդ խոստումը սպեղանի կը լինէր Անեկայի ու պառաւանների համար: Այդ էլ չ'արեցի, որովհետեւ չէի կարող անել: Այսօր ինձ համար դարձեալ տեղաուղծեան օր է: Ապրելու փափագը և հաւատը դէպի ապագան քաշել գնացել են հեռու, շատ հեռու, այնքան հեռու, որ չեն երևում և աչքս տեսնում է միմիայն ցամաք ու աւազոտ յատակը: Ձեւ կարողանում յաղթել այն մտքին, թէ ես կարող եմ Անեկայի հետ պսակել միայն այն դէպքում, եթէ բարեխիղճ կերպով համոզւած լինեմ, որ մեր ամուսնութիւնը երկուսիս էլ բախտաւորութիւն կը բերի: Անեկային եթէ գրելու լինեմ, պէտք է անպատճառ այդ տեսակ նկարագրեմ մեր ապագայ ամուսնութիւնը, մինչդեռ եթէ այդպէս նկարագրեմ՝ ստած կը լինեմ, խաբած կը լինեմ նրան պսակելուց առաջ, որովհետեւ իմ մէջս չը կայ այդ հաւատը, այլ նրա փոխարէն կայ կասկածոտութիւն կեանքի վերաբերմամբ առհասարակ և զգանք կեանքից:

Վատ է նրա սպասող և անորոշ դրութիւնը, բայց իմն աւելի վատ է և այնքան աւելի, որքան որ խոր սիրով եմ սիրում նրան:

11 մարտի.

Տիկին Դեխը, որին այն լուսնեակ գիշերւայ «Causerie»-ի ժամանակ ասացի սիրոյ ամենակարողութեան մասին մօտաւորապէս նոյնը, ինչ որ առաջ գրել էի յիշատակարանիս մէջ, ինձ Անակրէոն¹⁾ անւանեց, խորհուրդ տւեց, որ վայրի խաղողի պսակով զարդարեմ գլուխս և յետոյ լուրջ կերպով հարցրեց.

— Եթէ այդպէս է, էլ ինչու էք պեսսիմիստի դեր խաղում: Այդպիսի աստծու հաւատալը մարդուս պէտք է բախտաւոր դարձնի: Ինչու:

Նրան չը պատասխանեցի, բայց ես ինքս լաւ գիտեմ թէ ինչու: Սէրը յաղթում է մինչև անգամ մահին, բայց մահից պահպանում է միայն տեսակը և ոչ անհատին: Իսկ ինձ ի՞նչ որ տեսակը

¹⁾ Հռչակաւոր չոյն քնարերգակ, որ իւր բանաստեղծութիւնների մէջ գովաբանում էր սէրը և գինին (վեցերորդ դարում Քրիստոսից առաջ):

կը պահպանէի, երբ որ ես, այսինքն այն անհատը, որ զգում է սէրը, դատապարտւած եմ անողոք ու անխուսափելի կորուստի։ Նուրբ դաժանութիւն չէ արդեօք այդ կարգը, որի շնորհիւ այն զգացմունքը, որ միմիայն անհատները կարող են զգալ, ծառայում է ու մի բանի պէտք է դալիս միմիայն տեսակի համար։ Զգալ մէջը անմահ ոյժի երերանք ու դատապարտւած լինել մեռնելու, դրանից էլ աւելի ինչ անբախտութիւն կարող է լինել։ Իրականութեան մէջ կան միայն անհատներ, իսկ տեսակը ընդհանուր զաղափար է և առանձին միաւորի վերաբերմամբ կատարեալ Նիրւանա է։ Ես հասկանում եմ սէրը դէպի զաւակը, դէպի թոռը, դէպի ծոռը, այսինքն դէպի որոշ անհատներ, բայց ազգասիրական զգացմունք դէպի իւր տեսակը կարող է տաժել միմիայն կամ սաստիկ կեղծող կամ սաստիկ չիմար զոկորինեօրը։ Այժմ հասկանալի է ինձ համար, որ էմպեդոկլից յետոյ շատ դարեր անցած՝ աշխարհ եկան Շոպէնհաուէրն ու Հարոմանը։

Ուղեղս այնպէս է վատաւարեկ, եղել ինչպէս կարող է վատաւարեկ լինել ուժիցը վեր բեռ կրող մշակի մէջքը։ Բայց մշակը աշխատելով դռնէ հաց ու հանգստութիւն է վատաւարում իւր համար։

Անդադար չիշում եմ Մնեստինսկու խօսքերը՝ «Տես, նրան էլ փիլիսոփայութիւն անելով ձեռքիցդ բաց չը թողնես, չը կորցնես, ինչպէս զուր կորցրել ես ընդունակութիւններդ ու երեսուն ու հինգ տարւայ կեանքդ»։ Գիտեմ որ այդ ոչ մի հետեանքի չի հասցնիլ, որ այդ վատ բան է, բայց ես այնպիսի մարդ եմ, որ չեմ կարող չը մտածել։

13 մարտի.

Հայրս մեռաւ այսօր առաւօտեան դէմ։ Հիւանդութիւնը մի քանի ժամից աւելի չը տեւեց...

22 Մարտի։ Պէլիւ Լաուրա ամաբանոց։

Մահը այնպիսի անդունդ է, որ թէև դիտենք որ բոլորս էլ զլորելու ենք մէջը, բայց էլի ամեն անգամ երբ մեր մտերիմներից ու սիրելիներից մէկը զլորւում է ներքեւ, մեր վերևում մնացածներին սիրտը կտրտւում է վրդովմունքից, վշտից ու չուսահատու-

Թիւնից: Բոլոր դատողութիւնները ընդհատուում են այդ զահաւանդի վրայ և մարդ ուզում է միայն օգնութիւն կանչել որ ոչ մի տեղից չի կարող հասնել: Միակ օգնութիւն, միակ միտթարութիւն կարող է լինել հաւատը, բայց ով որ զուրկ է այդ ջանից՝ կարող է միանգամայն ցնորել մտածելով այդ յաւիտենական գիշերի մասին: Օրը տասն անգամ ինձ թւում է, թէ անկարելի է որ այդպէս լինի, թէ այդ տնհաւատալի բան է, թէ չափազանց սարսափելի բան կը լինէր եթէ մահը ամեն բանի վերջ դնելիս լինէր, և օրը տասն անգամ սիրտս վկայում է, որ այդպէս է:

23 մարտի.

Պոշտովից որ եկաց, հայրս այնպէս լաւ էր, որ մտքովս էլ չէր անցնում, թէ այդքան շուտով է վախճանւելու: Ի՞նչ զարմանալի խորշեր կան մարդուս սրտումը: Վկայ է Աստուած, հօրս համարեա առողջ տեսնելով անկեղծ սրտով ուրախացաց, բայց որովհետեւ ճանապարհին գլուխս մտցրել էի թէ նա անշուշտ մեռած կը լինի և արդէն երեւակայում էի նրան մոմերով շրջապատած, ինձ էլ ծունկ չոքած նրա դադաղի մօտ, ուստի մի տեսակ հիասթափութիւն զղացի՝ կարծես թէ ափսոսում էի որ զուր ակողք դարդ եմ արել: Այսօր այդ յիշողութիւնը դառնացնում է սիրտս և տանջում է ինձ իբրև խղճի խայթոց:

Ո՛րքան խոր է այն մարդու թշառութիւնը, որի սիրտն ու հոգին կորցրել են իրանց պարզութիւնը: Նոյնքան դառն, նոյնքան խղճի խայթոցի նման է և այն յիշողութիւնս, որ հօրս վախճանւելու ժամանակ իմ մէջ երկու մարդ կային, մէկը՝ մի զաւակ, որ անկեղծ սրտով սանջւում էր ու հեկեկանքը խեղդելու համար կըրծում էր մասները, միւսը՝ մի իմաստակ, որ զննում էր մահւան հոգեբանութիւնը: Անասելի անբախտ եմ, որովհետեւ իմ բնութիւնը թշառ բնութիւն է:

Հայրս մեռնելիս իրան ամենեւին չը կորցրեց: Շաբաթ երեկոյեան մի քիչ աւելի վատ էր զգում իրան: Ուղարկեցի բժիշկ կանչեցի, որ յամենայն դէպս տանը լինի: Նա ինչ որ դեղ գրեց, որի առիթով հայրս իսկոյն սկսեց նրա հետ կռւել, ապացուցանելով որ այդ դեղը կարող է հարածը արագացնել: Բժիշկը հանգստացրեց ինձ

ասելով, որ թէև մի անգամ արդէն անդամալուծութեան հարւածի ենթարկւած հիւանդի վերաբերմամբ երբէք չի կարելի հաւատացած լինել թէ կրկին հարւած չի լինիլ, սակայն ինքը չի կարծում, թէ վտանգը մօտալուտ է, և ենթադրում է, որ հայրս մինչև անգամ մի քանի տարի էլ կարող է ապրել: Այդ մի քանի տարւոյ մասին նա հօրս էլ ասաց, որ ձեռքը թափ տւեց ու պատասխանեց՝ «կը տեսնենք»: Բայց որովհետև նա իւր կեանքում միշտ սովորութիւն ունէր կուել բժիշկների հետ ու ապացուցանել բժշկութեան անգորութիւնը, ես մեծ նշանակութիւն չը տւեցի այդ բանին: Սակայն ժամի տասի մօտ, թէյ խմելու ժամին, նա յանկարծ տեղից բարձրացաւ ու գոռաց.

—Լէօն, շուտ արա հասիր ինձ...

Ցասնըհինգ րոպէ անցած նա արդէն պառկած էր անկողնում, իսկ մի ժամից յետոյ սկսեց հոգեվարքը:

24 մարտի.

Ես համոզեցի, որ մարդ մինչև վերջին շունչը պահպանում է իւր բնաւորութեան բոլոր յատկանիշները և մինչև անգամ տարօրինակութիւնները: Այդպէս հայրս, չը նայելով մտքի այն հանդիսաւոր լրջութեանը, որ մարդուս ներշնչում է իւր մահւան րոպէի մօտենալը, կարծես մի տեսակ ինքնասիրական ուրախութիւն էր զգում, որ բժիշկն է սխալւել և ոչ թէ ինքը, և որ իւր անհաւատութիւնը դէպի բժշկութիւնը հիմնաւոր է եղել: Լսում էի այն, ինչ որ ասում էր նա իւր կեանքի վերջին ժամերին և բացի այդ կարդում էի նրա մտածմունքները նրա դէմքի վրայ: Նրեւում էր որ նա զգացած է րոպէի խորհրդաւորութեամբ, երևում էր հետաքրքրութիւն թէ արդեօք ինչ տեսակ է հանդերձեալ կեանքը, բայց և ոչ մի նշոյլ կասկածի, թէ այդ կեանքը կարող է գոյութիւն չ'ունենալ, այլ մի քիչ անհանգստութիւն, թէ արդեօք նրան այնտեղ լաւ կ'ընդունեն, և մի տեսակ անգիտակցական, աւելին կ'ասեմ, միամիտ հաւաստիութիւն, որ այնուամենայնիւ նրան այնպէս չեն ընդունիլ ինչպէս ամեն մի սովորական մարդու են ընդունում: Ես այդպէս չեմ մեռնիլ, որովհետև չունեմ կենսական այնպիսի յենարաններ, որոնք ոյժ ունենան դիմանալու մինչև անգամ մահւանս

ժամերին, Հայրս հոգին աւանդում էր արդար քրիստոնեայի խորին հաւատով ու ապաշխարութեամբ: Սրբութիւն առնելու ընդհանր աշխատութեան նա աշխատեց անպակաս պատկառելի ու, մինչև անգամ կարելի է ասել, սուրբ էր, որ նրա պատկերը ընդմիշտ կը մնայ իմ չիղողութեանս մէջ:

Որքան փուճ, որքան ողորմելի է թւում ինձ իմ սկեպտիկականութիւնը համեմատած հաւատի այդ հաւազին ոյժի հետ, որ աւելի սաստիկ է կարողանում յաղթել մահւան քան մինչև անգամ սէրը և այն էլ հէնց այն ընդհանր, երբ մահը հանգցնում է կեանքը: Հաղորդութիւն առնելուց ու վերջին օծումից ¹⁾ յետոյ հայրս սաստիկ խանդաղատեց: Ուժով գրեթէ ջղաձգաբար նա բռնեց ձեռքս ու բաց չէր թողնում, կարծես ուզում էր կախ ընկնել կեանքից: Բայց այդ նա երկիւղիցը չէր անում, ոչ էլ յուսահատութիւնից, — նա ոչնչից չէր վախենում: Մի քիչ յետոյ նկատեցի, որ նրա՝ շարունակ ինձ վրայ յառած աչքերը անշարժանում ու պղտորանում են, իսկ ճակատը ծածկւում է կարծես ցօղով: Դէմքը աւելի ու աւելի սպիտականում էր. նա մի քանի անգամ բաց ու խուփ արեց բերանը, կարծես աշխատելով օդ ներս առնել շնչելու համար, և վերջին անգամ խորը հոգոց քաշելով շունչը փչեց:

Հօրս մարմինը զմուսելիս ներկայ չէի, այդ իմ ուժիցը վեր էր. բայց զմուսելուց յետոյ ոչ մի ընդհանր չէի հեւանում դիակից, որովհետև չէի ուզում, որ սպասանք կապելիս հօրս հետ վարւեն իբրև մի իրի հետ: Ինչ սարսափելի բան է թաղման ծէսը սկզբից մինչև վերջը — դադաղակիր բեմերը, մոմե՛րը, կնգուղները երեսներին քաշած արեղանները, երգեցողութիւնը: Մինչև այժմ դեռ ականջումս հնչում է «Anima ejus» ու «Requiem aeternam»-ը: Այդ ծէսից իսկ մահւան մուլլ ու զարհուրելի շունչն է փչում: Դիակը դուրս բերեցինք Սանտա Մարիա Մաջիօրէ եկեղեցուց: Այնտեղ ես վերջին անգամ նայեցի հօրս սիրելի ու վեհ դէմքին: Campo Santo գերեզմանատունը արդէն նմանում է Դաւարազեղ կղզու: Այս տարի գարունը շատ շուտ է եկել: Մառերը ծաղկում են, իսկ շիրիմների սպիտակ մարմարները շողջողում են արեւից: Որքան սարսափելի դառն է՝ համեմատել այդ յարութիւն առնող կեանքը, այդ դաւարը,

¹⁾ Կաթոլիկ եկեղեցու ծէսի համաձայն: Մ. Թ.

արևն ու թռչունների ճըլ-ըլոցը թաղման հետ: Ահազին բազմութիւն էր դնում հանգստարան, որովհետեւ հայրս նոյնքան յայտնի էր Հռոմում իբրեւ բարեգործ, որքան հօրաքոյրս Վարչաւայում: Սակայն ինձ զայրացնում էր այդ դատարկաշըլիկների ամբոխը, որոնց դէմքերի վրայ ցոլում էր զարնանային տրամադրութիւն ու աշխոյժ: Ահրոխը, մանաւանդ Խտալիայում, ամեն բան տեսարան է դարձնում իւր համար. այդ անգամ էլ այդքան ամբոխ էր հաւաքւել ոչ այնքան համակրութիւնից, որքան շքեղ թաղումն տեսնելու հետաքրքրութիւնից: Մարդկային եսականութիւնը սահման չունի և ես համոզւած եմ, որ մինչև անգամ բարոյապէս ու մտաւորապէս զարգացած մարդիկ թաղման յուզարկաւորելիս յուզարկաւորում են մի տեսակ անդիտակցական զւարճութեան զգացմունքով, որ մեռնողը ուրիշ մարդ է եղել և որ թաղողը իրանք չեն:

Հօրաքոյրս եկել էր, որովհետեւ հեռագրով կանչել էի: Բայց նա իւր անյողդողդ հաւատի տեսակէտից մահը համարում է կեանքի փոփոխութիւններից ամենաերջանիկը, ուստի մեզ պատահած դժբախտութիւնը այնքան չը խռովեց նրա սրտի հանգստութիւնը, որքան իմս: Ճիշտ է՝ չը նայելով դրան նա ի սրտէ լալիս էր հօրս դազադի վրայ, բայց այդ չէր զրկել նրան հոգու անդորրութիւնից: Յետոյ նա ինձ հետ շատ սրտանց ու քաղցր խօսեց, բայց ես նրա ասածը սկզբում թարս հասկացայ, որի համար այժմ զղջում եմ: Նա մի խօսք անգամ չ'ասաց Անեկայի մասին ու խօսում էր միմիայն իմ ապագայ միացնակութեան մասին և ուզում էր ինձ տանել Պլոշով, հաւատացնելով որ այնտեղ իմ որբութիւնս ինձ այնքան էլ ծանր չի թւալ, որովհետեւ այնտեղ կը գտնեմ սիրող սրտեր, և ամենից առաջ նրա պառաւ սիրտը, որ աշխարհումս միմիայն ինձ է սիրում: Ես նրա խօսքերում միայն հարգնախօսութիւնը առաջ տանելու ցանկութիւն էի տեսնում, որ այն ժամանակ, երբ հայրս նոր էր շունչը փչել, ինձ շատ անլայել թւաց ու սաստիկ զայրացրեց: Ի՞նչ կեանքի, նշանդէքի ու հարսանիքի վրայ մտածելու մասին ժամանակ է այժմ, երբ դեռ ինձ պատում է մահւան սոււերը: Զայրոյթիցս կտրական ու մինչև անգամ մի քիչ կոպիտ կերպով բացասեցի հօրաքրոջս Ասացի, որ կ'երթամ ձանապարհորդելու՝ երեւի Կորֆու կղզին, յետոյ երկու շաբաթով կը վերադառնամ: Հռոմ և միայն այնուհետեւ կը դնամ Պլոշով:

Հօրաքոյրս այլ ևս չէր աշխատում առաջ տանել իւր խօսքը: Հասկանալով իմ վիշտը նա մինչև անգամ այդ ժամանակ աւելի քաղցր էր վարւում ինձ հետ քան երբ և իցէ: Թաղումից երեք օր յետոյ նա գնաց Հոռմից: Ես Կորֆու չը գնացի: Դեռսնք ինձ բերեցին Պելլի իրանց ամարանոցը, ուր ես մի քանի օր է որ հիւր եմ: Անկեղծ է թէ չէ տիկին Դեխը՝ չը գիտեմ և չեմ էլ ուզում քննել, այն գիտեմ միայն, որ ոչ մի քոյր չէր կարող ինձ նրանից աւելի կարեկցութեամբ ու հոգատարութեամբ վերաբերել: Բնաւորութիւնս այն աստիճան թունաւորած է սկեպտիկականութեամբ, որ պատրաստ եմ միշտ և ամեն բանի մասին կասկած տանել, բայց եթէ դուրս գայ, որ այս անգամ կասկածս սխալ է, ես ինձ այդ կնոջ առաջ բոլորովին մեղաւոր կը զգամ, որովհետև նրա բարութիւնը իմ վերաբերմամբ միանգամայն վեր է սովորական չափից:

27 մարտի

Իմ պատուհանները նայում եմ Միջերկրական ծովի աննման կապուտակ մակերևոյթին, որի եզերքները պատած են մուգ սափի-րագոյն շերտով: Ամարանոցի մօտ կնճռոտ ալիքները շողշողում են հրեղէն ձկնթիփի պէս, իսկ հեււում այնքան հարթ ու հանդարտ է, կարծես կապուտակ ծովը քաղցր նիրհի մէջ լինի: Տեղտեղ սպիտակին են տալիս ձկնորսների նաւակների լատինական առաքաստները, իսկ օրը մի անգամ գալիս անցնում է Մարսելից Ջենովա գնացող շողենաւը, քաշ տալով յետեիցը ծուխի խիտ վարսը, որ թուխպի նման սևին է տալիս ծովի վրայ, իսկ յետոյ նօսրանում է ու ցրւում: Որքան հանգիստ է այստեղ: Մարդուս միտքը ցրւում է այդ ծուխի նման երկու կապուտակ մակերևոյթների արանքին և մարդս ապրում է մի տեսակ երանելի բուսական կեանքով: Երէկ սաստիկ ջարդւած էի, բայց այսօր լիակուրծք ծծում եմ ծովային զով օդը, որից շրթունքներիս վրայ նստում են աղի խոնաւ հիւլէներ: Այսպէս թէ այնպէս՝ Ռիւիէրան ¹⁾ Ատծու ստեղծագործութեան գլուխ-գործոցն է: Երևակայում եմ թէ ինչ ձնցեխ կը լինի

¹⁾ Ռիւիէրա կոչւում է Ջենովայի ծոցի եզերքը:

այժմ Պոլշովում, ինչ մթնդած եղանակ, ինչ խկը գիծ մարտի յանկարծական թռիչքներ ցրտից դէպի տաքը, մօտազնաց թուխ-պից թափւող ձիւնից դէպի արեւի կարծառե ցոլումներ, Այստեղ երկինքը պարզ ու պայծառ է. ծովի զեփիւռը, որ այս բոպէիս զովաց-նում է ճակատս, կարծես համբուրում է երեսս. յափուկների (սեղեղա) արեւածաղիկների ու վարդերի զմայլեցուցիչ բուրմունքը սրտեզի ածուներից ներս է լցւում բաց պատուհանով այնպէս ինչպէս բու-վարներից տարածւում է խնկի անուշահոտութիւնը, Կախարդած եր-կիր ռուր կիտրոն է բուսնում, և մասամբ կախարդւած պալատ, որովհետեւ այս ամարանոցի համար արւած է ամեն բան, որ կարող էին անել Դեիսի միլիոնները և նրա կնոջ ընտիր ճաշակը: Ինձ շրջապատում են գեղարւեստի chef d'oeuvre-ներ, — նկարներ, ար-ձաններ, կաւագործութեան անզուգական կերտածքներ, Բենե-նուտոյի ոսկերչական բանածքներ: Բնութեամբ զմայլած աչքերը յափշտակւում են գեղարւեստից և մարդու հայեացքը չի իմանում ինչի վրայ հանգիստ առնի, եթէ ոչ այդ բոլոր դանձերի տիրունի չնախարհիկ հեթանոսահու վրայ, որը բացի գեղեցկութիւնից՝ ոչ մի կրօն չունի:

Բայց անարդար են վարւում որ նրան հեթանոսունի են ան-ւանում, որովհետեւ կրկնում եմ՝ անկեղծ թէ կեղծաւորաբար նա այնուամենայնիւ կարեկցում է ինձ և աշխատում է ամբել վիշտս: Ամբողջ ժամերով խօսում ենք հօրս մասին և յաճախ նրա աչքերը արտասուկալում են: Նկատելով, որ երաժշտութիւնը հանգստաց-նում է քայքայւած ջղերս, նա մինչև կէս գիշերները անց ածում է: Շատ անգամ մթնում նստում եմ սենեակումս, մոքամոլոր նա-յում եմ բաց պատուհանի միջով ալէծուփ ծովի արծաթափայլ մակե-րեայթին և ականջ եմ դնում ալիքների ձայնին խառնւող այդ նւագներին, ականջ եմ դնում մինչև ինքնամոռացութեան մէջ ընկ-նելս, մինչև որ կիսաքուն դրութիւն է տիրում ինձ և ես մոռա-նում եմ իրականութիւնն ու նրա դառնութիւնները:

29 մարտի.

Միտոս չի ուզում մինչև անգամ ամեն օր գրել: Միասին կարդում ենք «Աստուածային կառավերգութիւնը», կամ աւելի ճիշտն

ասած միայն նրա վերջին մասը: Մի ժամանակ ինձ աւելի զրաւում էր ահ ու սարսափով լի Դժոխքի պլաստիկան, իսկ այժմ զւարճութեամբ խորասուզւում եմ Դանտէի Դրախտի Լուսաւոր մշուշի մէջ, որ լիքն է աւելի ևս լուսաւոր ողիներով: Երբեմն ինձ թւում է, որ այդ ճառագայթների մէջ տեսնում եմ ինձ ծանօթ սիրելի մի դէմք և այն ժամանակ վիշտս համարեա քաղցրանում է: Այժմ միայն հասկացայ Դրախտի բոլոր գեղեցկութիւնները: Երբեք մարդկային ոգին այնքան լայն չի պարզել իւր թւերը, չի ընդգրկել այնպիսի անհուն տարածութիւն, այնպէս առատ փոխառութիւն չի արել անվախճանութիւնից, ինչպէս այդ անմահ ու մեծ պօէմայում: Անցեալ օրը, երէկ և այսօր կարդում էինք նաւակում: Սովորաբար փոքր շատ հեռու ենք գնում: Եթէ ծովը բոլորովին հանդարտ է լինում, առաջատու իջեցնում եմ և կարդում ենք տատանելով ալիքի շարժումից, կամ ճիշտն ասած նա կարդում է, իսկ ես լսում եմ: Երէկ ամբողջ երկնակամարը արեւի մայր մոնելուց չեռոյ շառագունւեց. նա նստած էր դիմաց ու կարդում էր, կարծես ներշնչման ազդեցութեան տակ, երբեմն-երբեմն բարձրացնելով աչքերը, որոնց մէջ արտափայլում էր վերջալուսը: Այդ շառագուն փայլով լուսաւորւած, հեռու եզերքից, նաւակի մէջ նստած, տեսնելով դիմաց այդ հրաշագեղ կնոջը և լսելով Դանտէի բանաստեղծութիւնը, ես կտտարեալ իլլիզիայի մէջ էի գտնւում,—ինձ թւում էր թէ իրական կեանքով չեմ ապրում:

30 մարտի.

Երբեմն-երբեմն վիշտս, որ կարծես արդէն փարատւում էր, զարթնում է սրտումս նոր ոյժով: Այդ բույնների ուզում եմ այստեղից փախչել:

31 մարտի ¹⁾.

Այսօր շատ եմ մտածել Անեկայի մասին: Այնպէս եմ զգում, կարծես մեզ իրարից ծովեր ու ցամաքներ բաժանելիս լինեն: Ինձ թւում է թէ Պոլովը աշխարհիս ծայրումն է, ինչ որ հիպերբո-

¹⁾ Այս ամբողջ հատածը (մինչև ապրիլի 2-ը) ուսերէն չի թարգմանւած, Մանօթ. թարգմ.

րէցիան երկիրներում: Դա այն տեսակ իլլիւզիա է, որի մէջ գտնու-
լիս մարդ իւր անհատական տպաւորութիւնները ընդունում է իբրեւ
առարկաների իրական դրութիւն: Իսկապէս ոչ թէ Անեկլան է ինձ-
նից հեռու գտնուող, այլ ես եմ հեռոջնուէ աւելի ու աւելի հե-
ռանում այն Պլուշսկուց, որի սիրտն ու միտքը առաջ զբաղւած
էին միմիայն Անեկլայով: Դրանից չի կարելի եղբակացնել, թէ իմ
համակրութիւնս դէպի նա բոլորովին սառել է: Սակայն, քննելով
այդ զգացմունքս, նկատում եմ որ նա կորցրել է իւր ներգործական
բնաւորութիւնը: Մի քանի շաբաթ սրանից առաջ՝ սիրելով ես
ցանկանում էի մի բան, այժմ՝ սիրելով՝ ես ոչինչ չեմ ցանկանում:
Հօրս մահը անսրացրեց զգացմունքս: Այդպէս կը լինէր օրինակ
եթէ մի գրականական երկասիրութեամբ զբաղւած լինէի և արու-
քին դժբախտ դէպքեր ստիպէին թողնել զբաղմունքս: Սակայն այդ
բաւական չէ: Հօգուա բոլոր կարողութիւնները մինչև վերջին ժա-
մանակներս լարւած էին նետի աղեղի նման, իսկ այժմ՝ սաստիկ
վշտի և այստեղի քաղցր կլիմայի, այդ կապուտակ մակերեւոյթների,
այդ կարծես քնելու պատրաստուելով ծփող ծովի ազդեցութեան
տակ թուլացել են: Ինչպէս ասացի վերևը, բուսական կեանքով եմ
ապրում: Հանգստանում եմ այնպէս, ինչպէս հանգստանում են բոլո-
րովին ջարդւած ու յոգնած մարդիկ և այնպէս քաղցր նիրհ է իջել
վրաս, կարծես շարունակ ընկղմւած լինեմ տաք ջրով լիքը աւա-
զանի մէջ: Երբէք այնքան անընդունակ չեմ զգացել ինձ որ և է
գործ սկսելու, ինչպէս այժմ եմ զգում, և ինձ տհաճութիւն է պատ-
ճառում մինչև անգամ որ և է ձեռնարկութեան մասին մտածելը:
Եթէ ուզենայի ինձ համար մի նշանաբան գտնել, այս կը լինէր իմ
նշանաբանս—«Զը զարթեցնէք ինձ»:

Ինչ կը լինի երբ որ զարթնեմ—չը գիտեմ: Այժմ տրտում է
սիրտս, բայց լաւ եմ զգում ինձ, չեմ ուզում զարթնել և պարտա-
ւոր էլ չեմ զգում ինձ զարթնելու: Յիրաւի մինչև անգամ ես ինքս
դժւար եմ կարողանում երեւակայել թէ որքան հեռու եմ այժմ այն
Պլուշսկուց, որ իրան կապւած էր համարում Անեկլայի վերաբեր-
մամբ: Կապւած, — ինչո՞վ, ինչո՞ւ, ի՞նչ է կատարել իմ ու նրա մէջ:
Մի թռուցիկ, համարեա աննկատելի հպաւորութիւն իմ շրթունք-
ներիս նրա ճակատին, — հպաւորութիւն, որ մեզ պէս մտտիկ ազգա-

կանների մէջ շատ հեշտ կարելի է արդարացնել բարեկամական յարաբերութեամբ... Ճիծաղելի խղճահարութիւն է: Միթէ այդպիսի հանգուցներով եմ յաճախ յարաբերութիւններ կապել, որոնց կտրելը յետոյ ինձ ամենեւին խղճահարութիւն չի պատճառել: Եթէ որ նրան ազգական չը գայի,—ուրիշ բան է: Ծիշտ է՝ նա այն ժամանակ ուրիշ կերպ էր նայում դրա վրայ, ես էլ, որ երբէք ինքս ինձ չեմ խաբում, խոստովանում եմ, նոյնպէս ուրիշ կերպ էի նայում, բայց... Ասենք միւսնոյնն է, թող այդպէս լինի, թող մի քիչ էլ մեղաւոր լինեմ: Աշխարհիս երեսին իւրաքանչիւր ժամ քիչ չարագործութիւններ են կատարում՝ ինչ է, որոնց առաջ իմ խաբէութիւնը Անելկայի վերաբերմամբ բոլորովին երեսխաչական մի բան է երևում: Մարդուս խիղճը միայն այն դէպքում կարող է այդպիսի յանցանքներով զբաղւել, եթէ որ ոչինչ չունի անելու և աւելորդ բաների չետեկից է ընկնում: Այդ տեսակ չարագործութիւնները այնպէս են վերաբերւում իսկականներին, ինչպէս մեր պատշգամբներում վարած դատարկ խօսակցութիւնները կեանքի դժւար ու ծանր իրականութեանը:

Սակայն չեմ նախատեսում թէ ինչ է լինելու, սիրտս այժմ նախ և առաջ ուզում է հանգստութիւն և ես աւելի լաւ եմ համարում ոչնչի մասին չը մտածել: Մի զարթեցնէք ինձ: Այսօր ճաշին խօսք եղաւ, որ ապրիլի կէսին, երբ որ շոքերը սկսեն, Պելիից կ'երթանք Զւիցերիա: Այդ էլ մինչև անգամ՝ ինձ սարսափեցնում է: Ինչպէս երևում է խեղճ Դևիսի կինը ստիպւած է լինելու տեղաւորել մի որ է հիւանդանոց: Նա սկսում է խելագարւել: Ամբողջ օրը լուռ ու մունջ նայում է գետնին, երբեմն-երբեմն միայն աչքը քցելով իւր եղունգներին, որովհետեւ միշտ նրան թւում է թէ եղունգները թափւում են: Անզուսպ կեանքի ու մորֆիի հետևանքն է այդ:

Վերջացնում եմ գրելս, որովհետեւ մօտենում է մեր ծովում զբօսնելու ժամը:

2 ապրիլ:

Երէկ փոթորիկ էր: Հարաւային քամին քշում էր ամպերը՝ ձիերի ջոկի նման: Սկզբում հողմը ձեղքում ու ծւատում էր թուխպը, կիտում էր մի տեղ ու ցիրուցան էր անում երկնականաւոր:

տակ, յետոյ առաւ տակը և որքան ուժումը կար՝ խփեց ծովի երեսովը, որ բարկացած մարդու դէմքի նման մի ակնթարթում մթնոլորտից ու սկսեց ի պատասխան փրփուր ցայտել դէպի վեր: Կատարեալ կռիւ երկու կատաղի ոչժերի, որոնք փոխադարձաբար հարւածելով միմեանց՝ որոտ ու կայծակ են յառաջացնում: Բայց այդ բոլորը կարճ տևեց: Մենք այնուամենայնիւ չը գնացինք մեր սովորական զբոսանքը կատարելու, — ծովը շատ սաստիկ էր ալեկոծւում: Դրա փոխարէն մենք նայում էինք փոթորկին աղակիսապատ պատշգամբից և երբեմն — երբեմն նայում էինք իրար: Ել չենք կարող ինքներս մեզ խաբել: Մեր մէջ ինչ որ ծագում է, ինչ որ սկսում է կատարւել: Մեզնից ոչ մէկը սովորական բարեկամական յարաբերութեան սահմանից դուրս եկող ոչ մի խօսք չի արտասանել, ոչ մէկս ոչինչ չենք խոստովանւել իրար և սակայն, երբ որ մենք խօսում ենք միմեանց հետ, զգում ենք, որ մեր խօսքերը միայն քողարկութիւն են մի ուրիշ բանի: Միևնույնն է լինում, երբ որ գնում ենք ծովը զբոսնելու, երբ որ միասին կարդում ենք, երբ որ նա ածում է և ես լսում եմ: Մեր բոլոր այդ արարմունքները երևում են իբրեւ պատրւակ, իբրեւ կեղծ արտաքին ձևեր, որոնց տակ դարանամուտ եղած թագնւում է բանի խորհրդաւոր էութիւնը, որ առ աշխարհում ու մունջ է և դէմքը ծածկած, բայց միշտ ներկայ է մեր արածներին և սուերի պէս հետևում է մեզ: Մեզնից ոչ մէկը դեռ չի ուզում նրա անունը տալ, բայց երկուսս էլ շարունակ զգում ենք նրա ներկայութիւնը: Այդ երևույթը անշուշտ կրկնւում է ամեն անգամ, երբ տղամարդը և կինարմատը սկսում են փոխադարձաբար ներգործել միմեանց վրայ: Երբ է այդ սկսւել մեզ համար, ճիշտը չեմ կարող ասել, սակայն պէտք է խոստովանւեմ, որ բոլորովին անակնկալ կերպով չի սկսւել:

Դեիսենց հիւրասիրութիւնը ընդունեցի, որովհետև տիկին Դեիսը հօրս բարեկամուհին էր և նրա մահից յետոյ ինձ այնքան կարեկցաբար էր վերաբերւում, որքան ոչ ոք Հռոմում: Սակայն ինքազիտակցութիւնս այնքան զօրեղ է և ես այն աստիճան կարողանում եմ երկուսի բաժանւել, որ այստեղ գալուս պէս, չը նայելով որ սիրտս դեռ մորմոքւում էր վշտից, խեղճեց զգացի որ իմ ու այդ կնոջ յարաբերութիւնների մէջ ինչ որ փոփոխութիւններ են կատար-

ւելու: Ձայրանում էի ինքս ինձ վրայ, որ հօրս մահւան գրեթէ հետեւեալ օրը մտքումս կարողանում է տեղ գտնել այդպիսի գիտակցութիւն, բայց այնուամենայնիւ այդ գիտակցութիւնը կար մէջուս: Այժմ արդարանում են միայն իմ գուշակութիւններս: Իսկ եթէ ասացի, թէ մեր փոփոխած յարաբերութեան դէմքը քողարկած է, այդ նրա համար էր միայն, որ չը գիտեմ, թէ երբ կը կատարւի յեղաշրջումը և ինչ ձևով, բայց բովանդակութիւնը գուշակում եմ և այդ գուշակութիւնների թովիչ տպաւորութեան տակ եմ գլտնւում: Շատ միամիտ պէտք է լինէի, եթէ ենթադրէի, թէ նա այդ բանը այնքան լաւ չի գիտակցում որքան ես: Նրեւի ինձնից աւելի լաւ զգալիս կը լինի: Հաւանականօրէն նա է ղեկավարում այդ փոփոխութիւնները և ինչ որ լինում է՝ կատարւում է նրա կամքովը և նրա սառը դատողութեան համաձայն: Որսորդ Դիանան որոգայթ է լարում որսի համար: Սակայն ինձ ի՞նչ, ի՞նչ եմ կորցնելու: Որ: Ինչպէս գրեթէ իւրաքանչիւր տղամարդ՝ ես այն տեսակ վտանգաւոր երէններիցն եմ, որոնք թոյլ են տալիս իրանց հալածել միայն նրա համար, որ յարմար ըսպէին իրանք յարձակւեն որսորդի վրայ:

(Կը շարունակւի)